

Μεθοδολογία της Εμπειρικής Έρευνας των Κοινωνικών Επιστημών

Το επιστημονικό «αντικείμενο»
Των κοινωνικών επιστημών

1. Η μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών και η σχέση της με την θεωρία

- Για την διασφάλιση της αλήθειας η επιστήμη λειτουργεί με βάση τις αρχές:
 - της **διϋποκειμενικότητας**, που προϋποθέτει κοινή θεώρηση των πραγμάτων
 - της **αναφορικότητας**, που προϋποθέτει συμφωνία με την εμπειρία
 - της **συνεκτικότητας**, που προϋποθέτει να απαλλαγεί από αντιφάσεις
- Με τον όρο **Μέθοδος (method)**, αναφερόμαστε στην τυπική διαδικασία που έχει ως στόχο την ενεργοποίηση και την υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων που αντιστοιχούν στην παρατήρηση ενδείξεων, στην εννοιολόγηση και στην ανάλυση τους. Μια μέθοδος συγκροτείται ανεξάρτητα από το κάθε συγκεκριμένο ερευνητικό πρόβλημα, το οποίο καλείται να επιλύσει.
- Με τον όρο **Μεθοδολογία (methodology)**, περιγράφουμε την ερευνητική διαδικασία, που συγκροτείται στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης εμπειρικής έρευνας, από έναν συγκεκριμένο συνδυασμό μεθόδων εννοιολόγησης, παραγωγής και ανάλυσης τεκμηρίων, σύμφωνα με τους περιορισμούς που θέτουν η επιστημολογία, και οι θεωρίες ορισμού των αντικειμένων και των φαινομένων και η οποία συγκροτείται σε ένα συγκεκριμένο ερευνητικό πρόβλημα.
- Η θεωρία του αντικειμένου, η οποία μας παρέχει τα **γνωσιακά σχήματα** με τα οποία περιγράφουμε τα φαινόμενα, έχει επιπτώσεις στην επιλογή των μεθόδων στη συγκρότηση της μεθοδολογίας, αφενός επειδή όλες οι μέθοδοι δεν είναι κατάλληλες για όλα τα φαινόμενα και αφετέρου επειδή βασίζονται σε θεωρητικές παραδοχές

2. Το επιστημονικό αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών

- Κάθε επιστήμη συγκροτείται σε αναφορά με ένα **ιδιαίτερο επιστημονικό αντικείμενο**, ένα ιδιαίτερο σύνολο φαινομένων προς τα οποία στρέφει την προσοχή της η συγκεκριμένη επιστήμη
- Το ιδιαίτερο επιστημονικό αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών είναι η μελέτη του ενδιάμεσου χώρου ανάμεσα στο άτομο και στον εξωτερικό κόσμο (τη φύση).
- Ο χώρος αυτός είναι το πεδίο εμφάνισης των **κοινωνικών φαινομένων**, αυτό που καλούμε κοινωνία, το οποίο αποτελεί τη μοναδική πραγματικότητα και το κατ'εξοχήν αντικείμενο της κοινωνικής ανάλυσης.
- Όλες οι κοινωνικές επιστήμες δεν καταλαβαίνουν την κοινωνία απαραίτητα με τον ίδιο τρόπο, ούτε αυτή αποτελεί αντικείμενο μόνο των κοινωνικών επιστημών.
- Η κοινωνία είναι μια έννοια που εμφανίζεται τόσο στις κοινωνικές όσο και σε άλλες επιστήμες, όπως για παράδειγμα στις επιστήμες της ζωής.
- Η κοινωνία, για να συγκροτηθεί ως διακριτό επιστημονικό αντικείμενο, πρέπει να οριοθετηθεί απέναντι:
 - στα άτομα που την απαρτίζουν
 - στη φύση που την περιβάλλει.
- Από τη διπλή οριοθέτηση της κοινωνίας, τόσο απέναντι στο άτομο όσο και απέναντι στη φύση, δημιουργούνται δύο βασικές διακρίσεις που είναι αποφασιστικής σημασίας για τη συγκρότηση των κοινωνικών επιστημών :
 - Η διάκριση άτομο/κοινωνία
 - Η διάκριση φύση/κοινωνία

2.1 Η διάκριση άτομο/κοινωνία

- Η εμφάνιση μιας κοινωνίας προϋποθέτει την ύπαρξη **ενός πλήθους από άτομα** του ίδιου βιολογικού είδους και για την περίπτωση των ανθρώπινων κοινωνιών από ανθρώπους.
- Τα άτομα, για να συγκροτήσουν κοινωνία δεν αρκεί να συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο, αλλά πρέπει να **αλληλεπιδρούν συστηματικά**, δηλαδή να αποκτήσουν **δομική σύζευξη**.
- Το σύνολο σχεδόν των κοινωνικών ερευνητών συμφωνεί ότι, στην περίπτωση των ανθρώπινων κοινωνιών, αυτή η σύζευξη βασίζεται στην **επικοινωνία**, η οποία καθίσταται δυνατή χάρη στη γλωσσική ικανότητα του ανθρώπου.
- Το γεγονός ότι η συνύπαρξη ενός πλήθους ατόμων δεν επαρκεί για τον σχηματισμό κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση γι' αυτό, δημιουργεί την ανάγκη να αναγνωρίσουμε ότι κάθε κοινωνική θεωρία προϋποθέτει την ύπαρξη **δύο διακριτών τύπων αντικειμένων**:
 - της κοινωνίας
 - του ατόμου
- Όλες οι κοινωνιολογικές θεωρίες αναγνωρίζουν την ανάγκη διαμόρφωσης των κοινωνιών μέσα από την αλληλεπίδραση των ατόμων, αλλά και την διαμόρφωση του ατόμου μέσα στην κοινωνία.
- Ανάλογα με τη αντιμετώπιση της διάκρισης άτομο/κοινωνία, οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις διακρίνονται σε αυτές που δίνουν προτεραιότητα στην κοινωνία ως όλον έναντι του ατόμου και σε εκείνες που κάνουν ακριβώς το αντίθετο.
- Η διάκριση κοινωνία/άτομο οδηγεί και σε μία σειρά από άλλες διακρίσεις όπως είναι οι διακρίσεις όλον/μέρος, δομή/δράση, μακρο-ανάλυση/ μικρο-ανάλυση κ.λπ.

2.2 Η διάκριση φύση/κοινωνία

- Οι κοινωνικές επιστήμες, από την αρχή της συγκρότησής τους, αντιμετωπίζουν ένα σοβαρό επιστημολογικό πρόβλημα:
 - Ο άνθρωπος είναι ένα βιολογικό είδος (και επομένως η μελέτη του αποτελεί αντικείμενο της βιολογίας)
 - Ταυτόχρονα είναι ένα ξεχωριστό όν, που διαθέτει συνείδηση και επομένως η συμπεριφορά του διαφέρει ουσιαστικά από τα υπόλοιπα βιολογικά είδη. Είναι το μόνο ον που διαθέτει ομιλία και δημιουργεί πολιτισμό, ιδιότητες που από την αρχή συνδέθηκαν με την ικανότητα του ανθρώπου να σκέπτεται.
- Η ανθρώπινη συμπεριφορά συνδέεται με την εμφάνιση κάποιων ιδιαίτερων φαινομένων, των **κοινωνικών φαινομένων**. Η μελέτη των φαινομένων αυτών είναι το ιδιαίτερο αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών.
- Όπως ακριβώς τα φαινόμενα της ζωής δεν μπορούν να αναχθούν στα φυσικά φαινόμενα, έτσι και τα κοινωνικά φαινόμενα δεν μπορούν να αναχθούν στα φαινόμενα της ζωής.
- Οι κοινωνίες, ωστόσο, συγκροτούνται από ανθρώπους, οι οποίοι ως έμβια όντα εμπίπτουν στους περιορισμούς της φύσης τους.
- Είναι λοιπόν σημαντικό να θυμόμαστε ότι ο άνθρωπος έχει **σώμα** και ταυτόχρονα συγκροτείται μέσα από την κοινωνική του ζωή σε **υποκείμενο**

3. Οι έννοιες άτομο και κοινωνία

- ❑ Για να μπορέσουν οι κοινωνικές επιστήμες να συγκροτηθούν ως διακριτό επιστημονικό πεδίο πρέπει να **οριοθετήσουν** με σαφήνεια το **αντικείμενό τους** σε σχέση με άλλα επιστημονικά πεδία και ιδιαίτερα με τη βιολογία.
- ❑ Λόγω της ιδιαιτερότητας που προαναφέραμε, οι κοινωνικές επιστήμες, από την αρχή της συγκρότησής τους, αντιμετωπίζουν ένα σοβαρό εννοιολογικό πρόβλημα: Το άτομο και η κοινωνία είναι δύο έννοιες κεντρικές τόσο για τη βιολογία όσο και για τις κοινωνικές επιστήμες. Παρόλο που χρησιμοποιούνται και για τις δύο επιστήμες οι ίδιοι όροι, το νόημα τους διαφέρει ουσιαστικά.
- ❑ Ο άνθρωπος είναι ένα βιολογικό είδος (και επομένως η μελέτη του αποτελεί αντικείμενο της βιολογίας) και ταυτόχρονα ένα ξεχωριστό όν, που η συμπεριφορά του διαφέρει ουσιαστικά από τα υπόλοιπα βιολογικά είδη, εφόσον είναι το μόνο από αυτά που διαθέτει γλώσσα και δημιουργεί πολιτισμό.
- ❑ Αυτή η μοναδική ιδιαιτερότητα του ανθρώπου έχει ως συνέπεια την εμφάνιση κάποιων ιδιαίτερων κοινωνικών φαινομένων. Το πεδίο εμφάνισης αυτών των ιδιαίτερων φαινομένων είναι η κοινωνία
- ❑ Η μελέτη των φαινομένων αυτών είναι το ιδιαίτερο αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών. Όπως ακριβώς τα φαινόμενα της ζωής δεν μπορούν να αναχθούν στα φυσικά φαινόμενα, έτσι και τα κοινωνικά φαινόμενα δεν μπορούν να αναχθούν στα φαινόμενα της ζωής.

3.1 Το άτομο ως έννοια της βιολογίας

- ❑ Για τη βιολογία το ανθρώπινο όν είναι ένα διακριτό είδος που έχει προκύψει μέσα από την εξέλιξη των ειδών.
- ❑ Τα έμβια όντα χαρακτηρίζονται από το ότι παράγονται αδιάκοπα από μόνα τους, γι' αυτό ονομάζουμε την οργάνωσή τους αυτοποιητική.
- ❑ Δύο ή περισσότερες αυτοποιητικές μονάδες μπορούν να βρεθούν σε κατάσταση σύζευξης κατά τη διάρκεια της οντογένεσής τους, όταν οι μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις αποκτήσουν χαρακτήρα αναδρομικό ή περισσότερο σταθερό.
- ❑ Οντογένεση ονομάζουμε την ιστορία των δομικών μεταβολών που επέρχονται σε μια μονάδα χωρίς αυτή να χάνει τη χαρακτηριστική της οργάνωση. Κάθε φορά που μέσα σε ένα σύστημα προκύπτει μια κατάσταση από την τροποποίηση μιας προγενέστερης κατάστασης σημειώνεται ένα ιστορικό φαινόμενο.
- ❑ Κάθε άτομο φέρει τα χαρακτηριστικά του είδους του τα οποία το διακρίνουν από άλλα είδη και καθορίζεται από αυτά.
- ❑ Κάθε βιολογικό είδος, επομένως και το ανθρώπινο, εξελίσσεται

3.1.1 Η θεωρία της εξέλιξης

- ❑ Η εξέλιξη των ειδών έχει υποστηριχθεί από πολλές διαφορετικές εξελικτικές θεωρίες και όχι μόνο από τη θεωρία του Δαρβίνου.
- ❑ Η εξελικτική θεωρία του Λαμάρκ, για παράδειγμα, υποστήριξε ότι η εξέλιξη προκύπτει από την κληρονομικότητα των επίκτητων χαρακτηριστικών. Με άλλα λόγια, υποστήριξε ότι ένας οργανισμός είναι δυνατόν να ενσωματώσει με τη θέληση του με μόνιμο και κληρονομήσιμο τρόπο συνθήκες έξω από αυτόν.
- ❑ Ο Δαρβίνος προχώρησε σε δραματική ρήξη με αυτή τη διανοητική παράδοση: διέκρινε απόλυτα τις εσωτερικές διεργασίες που δημιουργούν τον οργανισμό από τις εξωτερικές διεργασίες, το περιβάλλον, στις οποίες οφείλει να λειτουργεί ο οργανισμός.
- ❑ Στη θεωρία του Δαρβίνου, η ποικιλομορφία των οργανισμών είναι αποτέλεσμα μιας εσωτερικής διεργασίας, αυτής που είναι σήμερα γνωστή ως γονιδιακή μετάλλαξη και ανασυνδυασμός, η οποία δεν ανταποκρίνεται στις πιέσεις του περιβάλλοντος. Δηλαδή, η διεργασία της διαφοροποίησης είναι αιτιακώς ανεξάρτητη από τις συνθήκες της επιλογής.
- ❑ Οι παραλλαγμένοι τύποι που δημιουργούνται ελέγχονται κατόπιν ως προς την προσαρμογή τους στο περιβάλλον το οποίο έχει προέλθει ανεξάρτητα από αυτή την ποικιλομορφία. Η ιστορία του περιβάλλοντος, με τη σειρά της, αφορά σε γεωλογικές μεταβολές, στην πρόσπτωση μετεωριτών, στις μεταβολές των καιρικών συνθηκών. Άλλα είδη οργανισμών αποτελούν επίσης μέρος του περιβάλλοντος ενός είδους, αλλά εμφανίζονται ανεξάρτητα από αυτό, με διαφορετικές βιολογικές ιστορίες.
- ❑ Έτσι οργανισμός και περιβάλλον αλληλεπιδρούν μόνο μέσα από τη διαδικασία επιλογής. **Η εξέλιξη είναι μια σχέση οργανισμού περιβάλλοντος.**

3.1.2 Η σχέση οργανισμού περιβάλλοντος

- Σύμφωνα με τον Lewontin(2001), το περιβάλλον είναι κάτι που περιστοιχίζει ή περιζώνει και για να υπάρχει περιβάλλον πρέπει να υπάρχει κάτι στο κέντρο που να περιζώνεται. Το περιβάλλον ενός οργανισμού είναι η πληθώρα των εξωτερικών συνθηκών που σχετίζονται μαζί του επειδή έχει ενεργές αλληλεπιδράσεις με αυτά τα στοιχεία του εξωτερικού κόσμου. Γενικά είναι αδύνατο να κατανοήσουμε τη γεωγραφική και χρονική κατανομή των ειδών αν χαρακτηρίσουμε το περιβάλλον μόνο με τις ιδιότητες του γεωφυσικού χώρου και όχι ως χώρο που καθορίζεται σε σχέση με τις δραστηριότητες του ίδιου του οργανισμού. Στα ζώα, αυτό μπορεί να σημαίνει ότι:
 - Η συμπεριφορά επιτρέπει στο άτομο να αναζητήσει τις κατάλληλες φυσικές συνθήκες σε ειδικές τοποθεσίες (π.χ. αποδημητικά πτηνά).
 - Οι οργανισμοί όχι μόνο καθορίζουν τι είναι σχετικό και δημιουργούν ένα σύνολο από φυσικές σχέσεις μεταξύ των σχετικών πτυχών του εξωτερικού κόσμου, αλλά βρίσκονται και σε συνεχή διαδικασία τροποποίησης του περιβάλλοντός τους. Κάθε πράξη κατανάλωσης είναι και πράξη μετασχηματισμού του περιβάλλοντος. Τα έμβια όντα είναι μετασχηματιστές υλικών. Προσλαμβάνουν ύλη και ενέργεια σε μια μορφή και τις αποβάλλουν σε μία άλλη μορφή, που γίνεται πόρος για κάποιο άλλο είδος.
 - Οι οργανισμοί μέσω των ιδιαιτεροτήτων της μορφής και του μεταβολισμού τους, όχι μόνο καθορίζουν κάποιες πτυχές του εξωτερικού κόσμου που τους αφορούν αλλά και ενεργητικά κατασκευάζουν, με την κυριολεκτική σημασία του όρου, έναν κόσμο γύρω από τον εαυτό τους (π.χ. τα πουλιά χτίζουν φωλιές, ορισμένα είδη εντόμων καλλιεργούν μύκητες κ.λπ.). Αυτό ισχύει τόσο για τα ζώα όσο και για τα φυτά.
- Ειδικά το ανθρώπινο είδος παρεμβαίνει με ιδιαίτερα έντονο τρόπο στο περιβάλλον του, το οποίο σε μεγάλο βαθμό το κατασκευάζει.

3.3 Το άτομο ως έννοια των κοινωνικών επιστημών

- Σύμφωνα με τον Elias, οι άνθρωποι διαφέρουν από τα άλλα έμβια όντα επειδή τα ηχητικά τους πρότυπα, τα οποία είναι και τα κύρια μέσα επικοινωνίας μεταξύ τους, **δεν είναι ιδιάζοντα χαρακτηριστικά ολόκληρου του ανθρώπινου είδους, αλλά της κοινωνίας** μέσα στην οποία αναπτύσσονται.
- Επί πλέον, αυτά **τα ηχητικά πρότυπα** τα οποία καλούμε γλώσσες **δεν είναι γενετικά παγιωμένα**, αλλά δημιουργήματα του ανθρώπου και αποκτημένα από καθένα μέλος της κοινωνίας χωριστά κατά τη διάρκεια μιας μακράς μαθησιακής διαδικασίας.
- Οι άνθρωποι, από τη βιολογική ιδιοσυστασία τους, είναι προετοιμασμένοι για την απόκτηση μιας γλώσσας. Δεν είναι όμως εκ φύσεως εφοδιασμένοι και με μια γλώσσα. Εκ φύσεως είναι εφοδιασμένοι μόνο με την ικανότητα για την εκμάθηση μιας γλώσσας από τους γεροντότερους, που έχουν την επιμέλειά τους
- Υπάρχει μια και μόνη ανθρωπότητα, το μόνο είδος που χρησιμοποιεί τη γλώσσα ως το κυριότερο μέσο επικοινωνίας του. Υπάρχουν όμως χιλιάδες διαφορετικές γλώσσες, οι οποίες παρεμποδίζουν την επικοινωνία ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνίες. Οι γλώσσες παρακολουθούν τη διαίρεση της ανθρωπότητας σε μεγαλύτερης ή μικρότερης ποικιλίας μονάδες επιβίωσης, στο παρελθόν ή στο παρόν. Οι περισσότερες από αυτές έχουν το δικό τους σύμπλεγμα επικοινωνιακών ηχητικών προτύπων, το οποίο αρκετά συχνά είναι ολοκληρωτικά ακατανόητο από τα μέλη άλλων ανθρώπινων ομάδων.
- Έτσι οι άνθρωποι, παράλληλα με τα εξασθενημένα κατάλοιπα ενός ζωϊκού, προγλωσσικού τύπου επικοινωνίας, διαθέτουν και μια μοναδική ικανότητα επικοινωνίας διαμέσου της γλώσσας, την οποία στερούνται τα ζώα, που αντιπροσωπεύει ένα μεταζωϊκό στάδιο εξέλιξης.
- Οι γλώσσες προσφέρουν στους ανθρώπους τη δυνατότητα να μεταβιβάζουν γνώση από τη μια γενιά στην άλλη, και έτσι καθίσταται δυνατή η αύξηση της ανθρώπινης γνώσης. Κανένα άλλο είδος δεν διαθέτει τη δυνατότητα πολλαπλασιασμού της γνώσης

3.3.1 Η ανάπτυξη και η εξέλιξη της ανθρωπότητας

- ❑ Οι άνθρωποι είναι βιολογικά εφοδιασμένοι για τη γλωσσική επικοινωνία με τους άλλους και κατά συνέπεια, για μια ζωή εν κοινωνία.
- ❑ Οι περισσότερες ίσως φιλοσοφικές και κοινωνικές θεωρίες εγείρουν την εντύπωση ότι κάθε άνθρωπος είναι από τη φύση του πλασμένος για να μπορεί να ζει μοναχικά, σαν ένα απομονωμένο άτομο.
- ❑ Αυτό κατά τον Elias μπορεί κάλλιστα να οφείλεται στο γεγονός ότι, ορισμένες ιδιομορφίες των κοινωνικών έξεων, που επικρατούν στις σύγχρονες πιο αναπτυγμένες κοινωνίες, καθώς και οι συνδεδεμένες με αυτές βασικές κατηγορίες σκέψης τυφλώνουν τα μάτια απέναντι σε αυτό που είναι προφανές.
- ❑ Σύμφωνα με τον Elias, υπάρχουν δύο διακριτές διαδικασίες που καθορίζουν την ανάπτυξη της ανθρωπότητας, παρόλο που συχνά συγχέονται: Η εξέλιξη και η ανάπτυξη.
 - Η **εξέλιξη** είναι μια διαδικασία αμιγώς βιολογική, ενώ η ανάπτυξη είναι μια διαδικασία που είναι ταυτόχρονα κοινωνική και βιολογική.
 - Η **ανάπτυξη**, κατά το πρώτο στάδιο της, είναι μια διαδικασία αμιγώς βιολογική αλλά μετατρέπεται γρήγορα σε μια διαδικασία που είναι ταυτόχρονα και κοινωνική και στηρίζεται στη **μάθηση** και τη **γλώσσα**.
- ❑ Το κοινωνικό άτομο συγκροτείται ως **υποκείμενο** μέσα από την εκμάθηση μιας γλώσσας

3.3.2 Η εκμάθηση της γλώσσας

- Κάθε άνθρωπος μαθαίνει κανονικά κατά την πρώτη παιδική του ηλικία μια γλώσσα η οποία ομιλείτο από άλλους πριν γεννηθεί το συγκεκριμένο παιδί. Από την αρχή του δέκατου τέταρτου αιώνα έχουν περιγραφεί σαράντα επτά περιπτώσεις «λυκόπαιδων»-παιδιών που μεγάλωσαν απομονωμένα από άλλους ανθρώπους.
- Οι πιο τεκμηριωμένες αφορούν τον Βίκτωρα, που συνελήφθει στη Γαλλία το 1799 σε ηλικία έντεκα ετών, τον Κασπάρ Χάουζερ στη Νυρεμβέργη, τον οποίον βρήκαν το 1828 σε ηλικία δεκαεπτά ετών, την Αμάλα και την Καμάλα στο Μινταπούρ της Ινδίας που ανακαλύφθηκαν το 1820 σε ηλικία δύο και οκτώ ετών και την Αμερικανίδα Τζένη που βρέθηκε το 1970. Τα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά δεν μπόρεσαν να αναπτύξουν γλωσσικές ικανότητες, ενώ ακόμη και τα μικρότερα δεν μπόρεσαν να έχουν πλήρη επάρκεια λόγου και γραμματικής παρά τις μεγάλες προσπάθειες που καταβλήθηκαν.
- Φαίνεται ότι υπάρχει μια ευαίσθητη περίοδος μέχρι τα επτά με οκτώ χρόνια κατά την οποία το παιδί πρέπει να μάθει μια πραγματική γλώσσα, αξιοποιώντας την έμφυτη γλωσσική του ικανότητα. Μετά η μάθηση, ακόμη και μιας δεύτερης γλώσσας, απαιτεί πολύ διανοητική προσπάθεια
- Η γλώσσα μεταβάλλεται μαζί με την κοινωνία. Σε τελευταία ανάλυση, είναι πάντα η μοίρα μιας κοινωνίας, η μεταβαλλόμενη κοινωνική της δομή και η μεταβαλλόμενη θέση της ανάμεσα σε άλλες κοινωνίες που αντανακλάται στην ανάπτυξη και τον χαρακτήρα της γλώσσας της
- Ο φυσικός και ο κοινωνικός, ο κοινωνικός και ο ατομικός τρόπος ύπαρξης των ανθρώπων είναι αδιαχώριστοι. Είναι στενά συνυφασμένοι. Η αλληλεξάρτησή τους οφείλεται στην απρογραμμάτιστη και τυχαία τεχνική επινοητικότητα της εξελικτικής διαδικασίας. Ο ανθρώπινος τύπος επικοινωνίας διαμέσου γλωσσών βασίζεται σε μια μοναδική συνύφανση μιας εγγενούς βιολογικής διαδικασίας ωρίμανσης (που δεν είναι προϊόν ή αποτέλεσμα μάθησης) και μιας κοινωνικής όσο και ατομικής διαδικασίας μάθησης.

3.4 Η κοινωνία ως έννοια των κοινωνικών επιστημών

- Αν εφαρμόζαμε τον ορισμό τον Maturana Varella για να ορίσουμε την ανθρώπινη κοινωνία, τότε θα την ορίζαμε ως ένα σύνολο ανθρώπων σε δομική σύζευξη. Η δομική σύζευξη στις ανθρώπινες κοινωνίες βασίζεται αποκλειστικά στην γλωσσική επικοινωνία. Παρόλο λοιπόν που πολλά διαφορετικά είδη δημιουργούν κοινωνίες, μόνο οι ανθρώπινες κοινωνίες συγκροτούνται με βάση τη γλωσσική επικοινωνία διότι μόνο ο άνθρωπος διαθέτει γλώσσα. Όμως η γλώσσα δεν είναι έμφυτη στον άνθρωπο, μόνο η γλωσσική ικανότητα είναι. Επομένως η ανάπτυξη της γλώσσας όπως και της κοινωνίας δεν μπορεί να αναχθεί μόνο στη βιολογική δομή του ανθρώπινου είδους αλλά και στη σχέση του με το περιβάλλον του που είναι για κάθε κοινωνία διαφορετική και διαμορφώνεται ιστορικά.
- Ο ορισμός των Maturana Varella είναι επομένως αρκετά γενικός και χρειάζεται να ορίσουμε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια τι εννοούμε δομική σύζευξη. Θα ξεκινήσουμε από τους ορισμούς που δίνουν διάφοροι σύγχρονοι ερευνητές για την ανθρώπινη κοινωνία.
- Σύμφωνα με το λεξικό Oxford Dictionary of Sociology, η κοινωνία ορίζεται ως ένα σύνολο ανθρώπων που μοιράζεται μια κοινή κουλτούρα, κατέχει μια συγκεκριμένη εδαφική περιοχή και αισθάνεται ότι συγκροτεί μια διακριτή ενότητα.
- Σύμφωνα με τον Giddens (1989 : 34) Η κοινωνία είναι ένα σύμπλεγμα, ένα σύστημα θεσμοποιημένων τρόπων συμπεριφοράς. Μιλώντας για «θεσμοποιημένες» μορφές κοινωνικής συμπεριφοράς αναφερόμαστε στις πεποιθήσεις και στους τρόπους ενέργειας που εμφανίζονται και επανεμφανίζονται- ή, σύμφωνα με την ορολογία της σύγχρονης κοινωνικής θεωρίας, αναπαράγονται κοινωνικά- στο χώρο και το χρόνο.
- Σύμφωνα με τον Jenkins (2007 : 45) οι κοινωνίες όπως βιώνονται και δομούνται από τους ανθρώπους μπορούν να περιγραφούν από τρία διακριτά συστήματα:
 - Το σύστημα των ατόμων που συγκροτείται από ενσώματα άτομα
 - Το σύστημα των αλληλοδράσεων (αυτό που συμβαίνει μεταξύ των ατόμων)
 - Το σύστημα των θεσμών. (Ο κόσμος των προτύπων και της οργάνωσης των παγιωμένων τρόπων που γίνονται τα πράγματα).
- Αυτό που χαρακτηρίζει όλους τους παραπάνω ορισμούς, αλλά και τους περισσότερους επιστημονικούς ορισμούς της κοινωνίας, είναι η σημασία που αποδίδεται στους θεσμούς για την κοινωνική συγκρότηση.

3.4.1 Η κοινωνία ως σύστημα θεσμών

- ❑ Σύμφωνα με τους Berger και Luckmann, ο ανθρώπινος τρόπος έκφρασης έχει τη δυνατότητα να **αντικειμενοποιείται**, δηλαδή να εκδηλώνεται μέσα από σημεία που είναι διαθέσιμα τόσο στους παραγωγούς τους όσο και στους άλλους. Η πραγματικότητα της καθημερινής ζωής δεν είναι μόνο γεμάτη από αντικειμενοποιήσεις αλλά και είναι εφικτή μόνο χάρη σε αυτές.
- ❑ Ο **θεσμικός κόσμος** είναι η αντικειμενοποιημένη ανθρώπινη δραστηριότητα και το ίδιο ισχύει για κάθε θεσμό χωριστά. Ο άνθρωπος παράγει δηλαδή έναν κόσμο τον οποίο κατόπιν βιώνει ως κάτι διαφορετικό από ένα ανθρώπινο προϊόν. Η σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο παραγωγό και τον κοινωνικό κόσμο, το προϊόν του, είναι μια σχέση διαλεκτική εφόσον: η κοινωνία είναι αντικειμενική πραγματικότητα και ταυτόχρονα ανθρώπινο προϊόν και ο άνθρωπος είναι κοινωνικό προϊόν.
- ❑ Σύμφωνα με τον Jenkins ένας θεσμός είναι ένα πρότυπο συμπεριφοράς μέσα σε κάποιο συγκεκριμένο περιβάλλον που έχει παγιωθεί στον χρόνο ως το «τι κάνει κανείς». Ένας θεσμός έχει διυποκειμενική σημασία και νόημα στην εκάστοτε κατάσταση: οι άνθρωποι των αναγνωρίζουν και τον αποδέχονται, αν μη τι άλλο με τον κανονιστικό προσδιορισμό του «πως το κάνει κανείς».
- ❑ Πως όμως δημιουργούνται οι θεσμοί; Οι Berger και Luckmann (2003) υποστήριξαν επίσης ότι, κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα έχει την τάση να μετατρέπεται σε συνήθεια. Η συνήθεια επιφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα στη δράση εφόσον:
 - Παρέχει σημαντικό ψυχολογικό κέρδος με τον περιορισμό των επιλογών. Ενώ στη θεωρία μπορεί να υπάρχουν πολλοί τρόποι για να πραγματοποιηθεί κάτι η μετατροπή των δραστηριοτήτων σε συνήθεια τους περιορίζει σε έναν.
 - Παρέχει τον προσανατολισμό και την εξειδίκευση της δραστηριότητας που λείπουν από την βιολογική σκευή του ανθρώπου
 - Καθιστά περιττό τον ορισμό κάθε περίπτωσης εξ αρχής
- ❑ Κάθε φορά που υπάρχει μια αμοιβαία τυποποίηση πράξεων, που έχουν μετατραπεί σε συνήθειες έχουμε μια **διαδικασία θεσμοποίησης**. Κάθε τέτοια τυποποίηση είναι ένας θεσμός. Το σημαντικότερο κέρδος της θεσμοποίησης είναι η δυνατότητα πρόβλεψης των πράξεων του άλλου.
- ❑ Αν η δραστηριότητα των άλλων ήταν για μας τελείως απρόβλεπτη τότε η κοινωνική ζωή θα κατέρρευε.

3.4.2 Η σχέση κοινωνίας και ατόμου

- ❑ Σύμφωνα λοιπόν με όσα είπαμε μέχρι τώρα οι έννοιες άτομο και κοινωνία περιγράφουν στις κοινωνικές επιστήμες δύο απολύτως διακριτά αντικείμενα, τα οποία ωστόσο **υπάρχουν μόνο μέσα από τη σχέση τους**.
- ❑ Η πλήρης διάκριση των δύο αντικειμένων, όπως και η αναγωγή του ενός στο άλλο, είναι αδύνατη. Αυτό συμβαίνει επειδή οι δύο έννοιες δεν μπορούν να καθοριστούν επακριβώς εφόσον τόσο το κοινωνικό άτομο, όσο και οι κοινωνία διαρκώς μεταβάλλονται, όπως άλλωστε συμβαίνει και με τη γλώσσα για να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις της στιγμής. Μάλιστα αυτή η μεταβολή επιτυγχάνεται από τη στενή αλληλεπίδρασή τους
- ❑ Επομένως κάθε αυστηρός ορισμός τους είναι πρόσκαιρος και προσεγγιστικός και γίνεται για αναλυτικούς σκοπούς. Σε αυτή τη δυσκολία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό η αδυναμία συγκρότησης επιστημονικού παραδείγματος στις κοινωνικές επιστήμες.

4. Η κοινωνία ως κοινωνική κατασκευή

- Σήμερα, οι προσεγγίσεις που αποδέχονται τη θέση ότι η κοινωνία είναι μια κοινωνική κατασκευή κυριαρχούν στις κοινωνικές επιστήμες. Ωστόσο στο πλαίσιο αυτής της θέσης είναι δυνατόν να αναπτυχθούν δύο διακριτές προσεγγίσεις .
 - Η πρώτη, που εκφράζεται κυρίως από τον **δημιουργισμό και τον κονστρουκτιβιστικό ορθολογισμό**, αποδέχεται τον κυρίαρχο ρόλο του υποκειμένου. Σύμφωνα με αυτή, τόσο η ιστορία της σκέψης, όσο και η κοινωνική εξέλιξη παρουσιάζουν μια αδιάλειπτη συνέχεια, έργο μιας κυρίαρχης ανθρώπινης συνείδησης. Η κοινωνία είναι ένα συνειδητό ανθρώπινο δημιούργημα και ως τέτοιο προϋποθέτει έναν δημιουργό, ένα συνειδητό ατομικό ή συλλογικό υποκείμενο.
 - Η δεύτερη, που θα την ονομάσουμε **εξέλιξη χωρίς σχέδιο**, βασίζεται στην αποκέντρωση του υποκειμένου και δίνει έμφαση στην ανάλυση των κανόνων σχηματισμού. Σύμφωνα με τη δεύτερη η κοινωνία δημιουργείται χωρίς υποκείμενο, σύμφωνα με μια εξελικτική πορεία ανάλογη με αυτήν που πρότεινε ο Δαρβίνος για την εξέλιξη της ζωής.

4.1 Δημιουργισμός και κονστρουκτιβιστικός ορθολογισμός

- Ο δημιουργισμός είναι η άποψη ότι, όπως τα μηχανικά τεχνήματα, έτσι και τα βιολογικά αντικείμενα είναι όπως είναι επειδή έχουν σχεδιαστεί από έναν δημιουργό.
- Ο κονστρουκτιβιστικός ορθολογισμός, όντας το κοινωνιολογικό σύστοιχο του δημιουργισμού, ισχυρίζεται ότι, εφόσον οι κοινωνίες εξυπηρετούν ανθρώπινους σκοπούς είναι και πρέπει να είναι τα προϊόντα εσκεμμένου ανθρώπινου σχεδιασμού.
- Τόσο ο δημιουργισμός όσο και ο κονστρουκτιβιστικός ορθολογισμός εδραιώνονται στην ιδέα ενός εμπροθετού σχεδιαστή, ο οποίος υποκεινόμενος από κάποιες λίγο ως πολύ σαφείς προθέσεις, καταστρώνει ένα σχέδιο για την υλοποίησή τους και κατόπιν μεταποιεί την πρώτη του ύλη καταλλήλως ώστε να παράγει αυτό που αρχικά είχε κατά νου. Μια τέτοια εμφανώς ανθρωπομορφική αντίληψη εδράζεται σε τρεις παραδοχές
 - Το τελικό προϊόν είναι ήδη γνωστό στον σχεδιαστή, και έχει ήδη εννοιολογικώς εμφανιστεί στο μυαλό του σχεδιαστή και απομένει μόνο να υλοποιηθεί και υλικά
 - Όλη η γνώση που απαιτείται για να συλληφθεί ένα τέτοιο σχέδιο νοητικά αλλά και για να υλοποιηθεί στη συνέχεια πρακτικά είναι ή μπορεί να περιέλθει στην κατοχή του σχεδιαστή
 - Προκειμένου το σχέδιο να υλοποιηθεί και το προσδοκώμενο αποτέλεσμα να παραχθεί, ο σχεδιαστής πρέπει να έχει απόλυτο έλεγχο πάνω στη διαδικασία παραγωγής, δηλαδή στη διαδικασία υλοποίησης του σχεδίου που έχει συλλάβει

4.2 Η εξέλιξη χωρίς σχέδιο

- Σύμφωνα με την εξελικτική θεωρία της φυσικής επιλογής, μια πολύπλοκη μορφή δεν είναι ποτέ το αποτέλεσμα της τύχης και μόνο (αν και οφείλει πολλά σε αυτή), αλλά ούτε το τελικό προϊόν ενός παντογνώστη δημιουργού. Αυτό που η θεωρία αυτή εισάγει είναι ένας νέος μη ανθρωπομορφικός τρόπος σκέψης που μας βοηθά να συζητούμε τις έννοιες της τύχης και της αναγκαιότητας, μέσα από την **σχέση του έμβιου όντος με το περιβάλλον του**. Οι συνθήκες που περιγράφηκαν προηγουμένως ως προϋποθέσεις για τον σχεδιασμό των κοινωνικών αλλαγών ισχύουν μόνο υπό την προϋπόθεση ότι ισχύουν κάποιες αμετάβλητες κανονικότητες, δηλαδή ότι οι κοινωνίες είναι κλειστά συστήματα, αλλά αν αυτό ίσχυε δεν θα είχαμε ουσιαστική εξέλιξη των κοινωνιών.
- Οι άνθρωποι κατανοούν το φυσικό και το κοινωνικό τους περιβάλλον και προσαρμόζονται σε αυτό μέσα και από την επικοινωνία τους και ταυτόχρονα το μεταβάλλουν. Ωστόσο οι μεταβολές αυτές δεν εντάσσονται όλες σε ένα ενιαίο και μοναδικό σχέδιο αλλά μάλλον σε μια ποικιλία πολλών μικρότερων και συχνά αντιφατικών σχεδίων που συμβάλλουν στην κοινωνική εξέλιξη και στην εξέλιξη της προσωπικότητάς τους διασφαλίζοντας καλύτερους όρους επιβίωσης για το ανθρώπινο είδος σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό περιβάλλον. Ο Μάρξ για παράδειγμα, είδε την εξελικτική πορεία ως το αποτέλεσμα δύο βασικών παραμετρών της ανάπτυξης, των δυνάμεων παραγωγής και της πάλης των τάξεων.

5. Η ιστορική συγκρότηση της κοινωνίας

- Η κοινωνία, ως κοινωνική κατασκευή, δεν παραμένει αναλλοίωτη μέσα στην ιστορία, αλλά μεταβάλλεται.
- Οι κοινωνικές επιστήμες είναι επομένως αναγκασμένες να αναπτύξουν:
 - μια θεωρητική περιγραφή του αντικειμένου τους
 - μια θεωρία για την εξέλιξη ή την αλλαγή του (πιθανά και μέσα από την καταστροφή παλαιών και την ανάδυση νέων μορφών του αντικειμένου).
- Οι κοινωνικές επιστήμες, ως ιστορικές επιστήμες, ακόμη και αν κάνουν χρήση γενικών γνώσεων, επιχειρούν την κατανόηση ενός ιστορικού αντικειμένου κατά την μοναδικότητα και την ενιαία συγκρότησή του.
- Αυτό που ενδιαφέρει την ιστορική γνώση δεν είναι μόνο πως αναπτύσσονται οι άνθρωποι, οι λαοί και τα κράτη εν γένει, αλλά πως αυτός ο συγκεκριμένος άνθρωπος, αυτός ο συγκεκριμένος λαός, αυτό το συγκεκριμένο κράτος έγιναν αυτό που είναι.

5.1 Οι προσεγγίσεις για την ιστορική συγκρότηση της κοινωνίας

- Υπάρχει τρόπος να γίνεται αιτιολογημένη χρήση των εμπειρικών γνώσεων στο χώρο της ιστορίας και ταυτόχρονα να αποκηρύσσονται οι δογματικές κατασκευές (Gadamer);
- Σε αυτό το ερώτημα δίνονται διαφορετικές απαντήσεις:
 - Ο Heggel το λύνει προτείνοντας το τέλος της Ιστορίας εντός της Απόλυτης Γνώσης.
 - Ο Ιστορικισμός υποστηρίζει ότι κάθε ιστορική στιγμή κατανοείται με αφετηριακό σημείο αυτήν την ίδια (Kuhn, Dilthey). Αυτό προϋποθέτει ωστόσο μια αποστασιοποίηση από κάθε μορφή εξέλιξης και την αναζήτηση συγκεκριμένων κάθε φορά ιστορικών μορφών.
 - Κάθε ιστορική στιγμή κατανοείται χάρη σε μια παράδοση. Το ιστορικό αντικείμενο δεν εμφανίζεται ποτέ με τρόπο τελειωτικό. Η ιστορική γνώση δεν μπορεί να περιγραφεί σύμφωνα με το πρότυπο της αντικειμενιστικής γνώσης για το λόγο ότι και αυτή η ίδια συνιστά μία διεργασία που έχει όλα τα χαρακτηριστικά του ιστορικού συμβάντος. Ο αντικειμενισμός είναι ψευδαίσθηση. Ωστόσο ο κύκλος της κατανόησης έχει ένα θετικό νόημα, εφόσον μέτρο της ερμηνείας είναι το «ίδιο το πράγμα» (στη συγκεκριμένη περίπτωση η ίδια η κοινωνία). Επομένως κάθε αυθεντική κατανόηση οφείλει να προφυλάσσεται και από την αυθαιρεσία των αλλόκοτων ιδεών που διαπερνούν το πνεύμα και από τους περιορισμούς που επιβάλλουν οι ασύνειδες συνήθειες της σκέψης (Gadamer) .

5.2 Η σημασία της παράδοσης

- ❑ Παρότι στην ιστορική προσέγγιση η παράδοση δεν αντιμετωπίζεται ως απόλυτη αλήθεια και υπόκειται και αυτή σε μεταβολές, κατά την παρατήρηση, δηλαδή τη κατά τη διαδικασία παραγωγής τεκμηρίων, η παράδοση παραμένει σταθερή, αντικειμενική και αδιαφοροποίητη.
- ❑ Η ανάλυση και η επεξεργασία των τεκμηρίων είναι αυτή που οδηγεί στην διαφοροποίηση της παράδοσης. Αυτή η διαφοροποιημένη παράδοση χρησιμοποιείται στη συνέχεια ως σταθερή κατά τη διαδικασία παραγωγής των τεκμηρίων και ο κύκλος επαναλαμβάνεται.
- ❑ Η παράδοση είναι αυτή που παρέχει τα νοήματα για την ανάπτυξη σχετικά σταθεροποιημένων πρακτικών και την υποστήριξη συγκεκριμένων κοινωνικών λειτουργιών.
- ❑ Αιτία της σχετικής σταθεροποίησης μπορεί να είναι το συμφέρον συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων να διατηρήσουν τα πλεονεκτήματα που η σταθερότητα αυτή τους παρέχει. Ωστόσο, η κοινωνική σταθερότητα και ευταξία παρέχει και πλεονεκτήματα, που έστω και αν κατανέμονται άνισα εξυπηρετούν ευρύτερα την κοινωνία.

6. Οι κοινωνικές θεωρίες

- ❑ Οι θεωρίες είναι συνεκτικά συστήματα αποφάνσεων. (Απόφαση είναι μια πρόταση που χαρακτηρίζεται από αναφορικότητα και από καθήλωση του νοήματος)
- ❑ Εφόσον οι κοινωνίες είναι κοινωνικές κατασκευές, οι κοινωνικές θεωρίες δεν μπορεί παρά να είναι κοινωνικές κατασκευές με αντικείμενο άλλες κοινωνικές κατασκευές. Αυτό σημαίνει ότι, εκτός από ένα πλήθος διακριτών τύπων αντικειμένων, δημιουργείται και ένα πλήθος διακριτών θεωριών που δεν εστιάζουν όλες στο σύνολο των κοινωνικών φαινομένων αλλά κάθε μια σε συγκεκριμένα μόνο κοινωνικά φαινόμενα, τα οποία δεν είναι για όλες τα ίδια.
- ❑ Οι κοινωνικές θεωρίες διακρίνονται σε γενικές, ειδικές και περιφερειακές
 - Οι γενικές θεωρίες, αφορούν το σύνολο των κοινωνιών και των φαινομένων
 - Οι ειδικές θεωρίες περιγράφουν συγκεκριμένα κοινωνικά φαινόμενα και όχι το σύνολο των κοινωνικών φαινομένων
 - Οι περιφερειακές θεωρίες περιγράφουν συγκεκριμένες κοινωνίες, ως ιστορικές κατασκευές
- ❑ Οι γενικές κοινωνικές θεωρίες διακρίνονται σε
 - Ολιστικές
 - Ατομοκεντρικές
 - Μεικτές

6.1 Γενικές ειδικές και περιφερειακές θεωρίες

- ❑ Στις κοινωνικές επιστήμες δεν υπάρχει ένα κοινά αποδεκτό επιστημονικό παράδειγμα, δηλαδή μια μόνο κοινά αποδεκτή γενική θεωρία. Αρκετές θεωρίες έχουν επιχειρήσει να παίξουν τον ρόλο της γενικής θεωρίας καμία ωστόσο δεν κατάφερε να επικρατήσει πλήρως
- ❑ Η αδυναμία συγκρότησης μιας γενικής κοινωνικής θεωρίας, που να είναι σε θέση να περιγράψει το σύνολο των κοινωνικών φαινομένων, είναι αυτή που οδηγεί στη συγκρότηση είτε γενικών θεωριών που αφήνουν ωστόσο έξω από την προβληματική τους συγκεκριμένα φαινόμενα, είτε περιφερειακών και ειδικών κοινωνικών θεωριών που περιορίζονται στην μελέτη συγκεκριμένων τύπων κοινωνιών ή ακόμη και συγκεκριμένων φαινομένων
- ❑ Οι κοινωνικές θεωρίες διακρίνονται σε **γενικές, ειδικές** και **περιφερειακές**.
- ❑ Οι **γενικές κοινωνικές θεωρίες** είναι αυτές που παρέχουν τις γενικές αποφάνσεις και τα γενικά γνωσιακά σχήματα, με βάση τα οποία συγκροτούνται τόσο οι ειδικές όσο και οι περιφερειακές θεωρίες αλλά και τα επί μέρους αντικείμενα και φαινόμενα που περιγράφουν τις πραγματικές κοινωνίες.
- ❑ Οι **ειδικές θεωρίες** αφορούν σε συγκεκριμένα μόνο κοινωνικά φαινόμενα,
- ❑ Οι **περιφερειακές θεωρίες** περιγράφουν συγκεκριμένους ιστορικά κοινωνικούς σχηματισμούς και δεν παρέχουν συνήθως εννοιολογικά εργαλεία, όσο επιστημονικές περιγραφές των φαινομένων .

6.2 Οι ολιστικές προσεγγίσεις

- **Τα γενικά χαρακτηριστικά**
 - Αντιλαμβάνονται την κοινωνία ως ολότητα (ως δομή ή ως σύστημα), δηλαδή ως διακριτό αντικείμενο που στηρίζεται στην αναπαραγωγή σταθερών δομών
 - Η δράση αλλά και το άτομο γίνονται αντιληπτά ως αποτελέσματα των επιδράσεων των δομών
 - Υποστηρίζουν ότι η κοινωνία δημιουργεί τον άνθρωπο
 - Επιτρέπουν τη μελέτη σχέσεων ανάμεσα στο όλο και τα μέρη
 - Κυριότερη δυσκολία τους, η εξήγηση της κοινωνικής εξέλιξης, της δημιουργίας και της αλλαγής των δομών. Για να επιλύσουν το πρόβλημα συχνά καταφεύγουν σε μια θεωρία δράσης που προκαλείται ωστόσο από την αναντιστοιχία δομής και περιβάλλοντος
- **Οι βασικότερες θεωρίες**
 - Ο Durkheim
 - Ο Μαρξισμός
 - Ο δομισμός
 - Ο δομολειτουργισμός
 - Η θεωρία των κοινωνικών συστημάτων

6.3 Οι ατομοκεντρικές προσεγγίσεις

- **Τα γενικά χαρακτηριστικά**
 - Στρέφονται γύρω από το άτομο ως βασική έννοια το οποίο αντιλαμβάνονται ως υποκείμενο
 - Αντιλαμβάνονται την κοινωνία ως το ασταθές πεδίο των δράσεων και των αλληλοδράσεων
 - Ορίζουν τις κοινωνικές σχέσεις ως σχέσεις μεταξύ ατόμων, ως δράσεις και αλληλοδράσεις
 - Θεωρούν ότι ο άνθρωπος δημιουργεί την κοινωνία
 - Αποδέχονται μια θεωρία συμφέροντος ή αναγκών του ατόμου ως κριτήριο της ορθολογικής δράσης
 - Αδυνατούν να εξηγήσουν την κοινωνική αναπαραγωγή
- **Οι βασικότερες θεωρίες**
 - Ο ανθρωπισμός
 - Ο Weber και ο ορθολογισμός
 - Η θεωρία των συμβολικών διαντιδράσεων
 - Η φαινομενολογία των Berger Luckman

6.4 Οι μεικτές προσεγγίσεις

□ Τα γενικά χαρακτηριστικά

- Αποδέχονται τον κεντρικό ρόλο του νοήματος στη συγκρότηση των κοινωνικών φαινομένων
- Αναγνωρίζουν διακριτά αντικείμενα που αναφέρονται τόσο στο όλον (δομή, σύστημα, θεσμός κ.λπ.) όσο και τα μέρη (άτομο, δράση κ.λπ.) χωρίς να ανάγει τον ορισμό του ενός απολύτως στο άλλο.,
- Αναγνωρίζουν την ύπαρξη πολλών διακριτών ολοτήτων που έχουν τη μορφή επί μέρους δομών ή συστημάτων
- Αναγνωρίζουν τη ύπαρξη διακριτών θεωριών για τον ορισμό αυτών των αντικειμένων χωρίς το ένα να ανάγεται υποχρεωτικά στο άλλο.
- Στοχεύουν στη μελέτη τόσο των σχέσεων ανάμεσα στα μέρη (άτομα), όσο και ανάμεσα στο όλον και τα μέρη, όσο και ανάμεσα στις επιμέρους ολότητες μεταξύ τους και με το όλο.

□ Μερικές μεικτές θεωρίες

- Η θεωρία του Foucault
- Η θεωρία του Giddens
- Η θεωρία του Habermas

7. Η επίδραση της θεωρίας του αντικειμένου στη μεθοδολογία

- Η θεωρία του αντικειμένου που επιλέγουμε για να περιγράψουμε τα φαινόμενα που εξετάζουμε έχει επιπτώσεις στη συγκρότηση της μεθοδολογίας και ειδικά:
 - Στην **εννοιολόγηση** και ιδίως στην επιλογή και τον ορισμό των φαινομένων και των μονάδων παρατήρησης και ανάλυσης
 - Στην επιλογή **μεθόδων παρατήρησης**, εφόσον εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά των μονάδων παρατήρησης
 - Στην επιλογή **μεθόδων ανάλυσης**, εφόσον είναι σχεδιασμένες για να διαχειρίζονται συγκεκριμένους τύπους αντικειμένων
- Η επίδραση της θεωρίας του αντικειμένου στη μεθοδολογία σχετίζεται με:
 - Την έλλειψη επιστημονικού παραδείγματος στις κοινωνικές επιστήμες
 - Τα ερμηνευτικά όρια των διαφόρων θεωρητικών προσεγγίσεων
 - Τον διπλό ρόλο της κοινωνικής θεωρίας ως παραγωγού εργαλείων και θεωρητικών περιγραφών
 - Τη σχέση της θεωρίας της γνώσης με τη θεωρία του αντικειμένου

7.1 Η έλλειψη επιστημονικού παραδείγματος στις κοινωνικές επιστήμες

- ❑ Οι κοινωνικές επιστήμες διακρίνονται από τις άλλες επιστήμες και από το γεγονός ότι δεν διαθέτουν ένα κυρίαρχο επιστημονικό παράδειγμα, σύμφωνα με την ορολογία της επιστημολογίας του Kuhn, δηλαδή μια γενική κοινωνική θεωρία.
- ❑ Σύμφωνα με τον Κουζέλη, ιστορικά αλλά και συστηματικά οι επιστήμες αυτές διακρίνονται από την ταυτόχρονη ύπαρξη περισσότερων εναλλακτικών μεταξύ τους «παραδειγμάτων», από τη συνεχή παρουσία αντικρουόμενων εννοιακών συστημάτων, ερμηνευτικών σχημάτων ή «σχολών». Το χαρακτηριστικό αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί σύμπτωμα ανωριμότητας ή υπανάπτυξης, ούτε να αποδοθεί σε μια μακρόχρονη αλλά παροδική κατάσταση κρίσης. Αντίθετα φαίνεται ότι σχετίζεται με τις βασικές διακρίσεις με βάση τις οποίες συγκροτούνται οι κοινωνικές επιστήμες, δηλαδή τις διακρίσεις άτομο/ κοινωνία και φύση/κοινωνία τις οποίες οι κοινωνικές επιστήμες αδυνατούν να ξεπεράσουν οριστικά.
- ❑ Όλες οι κοινωνικές θεωρίες στην προσπάθεια ορισμού των βασικών τους αντικειμένων βρίσκονται αντιμέτωπες με τις θεμελιακές αντιφάσεις που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές επιστήμες, δηλαδή με ιδιαίτερους δυισμούς ή διχοτομικές διακρίσεις που αναπτύχθηκαν στους κόλπους τους, όπως είναι οι δυισμοί άτομο/κοινωνία, δράση/δομή, μέρος/όλον, φύση/κοινωνία. Οι διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις πηγάζουν κυρίως από το στοιχείο της διαφοράς άτομο/κοινωνία στο οποίο δίνεται προτεραιότητα

7.2 Η σχέση της θεωρίας με τα φαινόμενα

- Καμία κοινωνική θεωρία δεν διαθέτει ένα σύστημα εννοιών και αποφάνσεων κατάλληλο για να περιγράψει πλήρως το σύνολο των κοινωνικών φαινομένων. Επομένως για τον ορισμό των φαινομένων και των αντικειμένων είμαστε υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούμε **διαφορετικές θεωρίες**
- Ο τρόπος που οι θεωρίες δομούν το όλον και τη σχέση του με τα μέρη που το αποτελούν καθορίζει τις επιλογές μεθόδων ανάλυσης και παρατήρησης. Σύμφωνα με τον Craib:
 1. Την καλύτερη κατανόηση των προβλημάτων που σχετίζονται με την παραγωγή νοήματος την οφείλουμε στον δομισμό και τον μεταδομισμό
 2. Την καλύτερη εννοιολόγηση της δομής την οφείλουμε στον δομομαρξισμό, που επιτρέπει τόσο την ανάλυση διαφορετικών κοινωνιών όσο και την ανάλυση διαφορετικών τύπων της ίδιας κοινωνίας
 3. Την καλύτερη κατανόηση στο πεδίο της ανθρώπινης δράσης την οφείλουμε στην θεωρία της διαντίδρασης και στην εθνομεθοδολογία, παρά τις όποιες ενστάσεις ως προς τη συγκρότηση του υποκειμένου.
 4. Την καλύτερη κατανόηση της ενδιάμεσης περιοχής ανάμεσα στην δράση και τη δομή την οφείλουμε στον δομολειτουργισμό
 5. Την πιο ολοκληρωμένη προσπάθεια σύζευξης της δράσης με τη δομή την επιχειρεί ο Habermas

7.3 Ο διπλός ρόλος της κοινωνικής θεωρίας

- Η θεωρία μπορεί να γίνει κατανοητή με δύο τρόπους :
 - είτε ως μια δέσμη αλληλοσχετιζόμενων ουσιαστικών αποφάνσεων, η οποία προσπαθεί να μας πει κάτι καινούργιο, κάτι που δεν γνωρίζουμε για τον κοινωνικό κόσμο, να μας δώσει δηλαδή μια **νέα περιγραφή της πραγματικότητας**
 - είτε ως μια δέσμη θεωρητικών εργαλείων, τα οποία μας επιτρέπουν να κωδικοποιούμε κατάλληλα τις διαθέσιμες ενδείξεις και να συγκροτούμε νοήματα. Αυτή η ιδιαίτερη λειτουργία της θεωρίας προσδιορίζεται συχνά και με διάφορους άλλους όρους όπως, εννοιολογικό πλαίσιο, γνωσιακό σχήμα, θεωρητικό πρότυπο, μεταθεωρία κ.λπ.
- Σύμφωνα με την πρώτη προσέγγιση, μία θεωρία μας παρέχει γενικευμένες περιγραφές της πραγματικότητας, περιγράφει δηλαδή τα κοινωνικά φαινόμενα.
- Σύμφωνα με τη δεύτερη προσέγγιση μια θεωρία, μας παρέχει συγκεκριμένους **τύπους αντικειμένων, σχέσεων** καθώς και **γνωσιακά σχήματα** που μας επιτρέπουν να περιγράψουμε με τυπικό τρόπο και στη συνέχεια να επεξεργαστούμε τα φαινόμενα που μελετούμε.

7.3.1 Η θεωρία ως παραγωγός θεωρητικών εργαλείων

- Τον ρόλο της θεωρίας ως παραγωγού εργαλείων περιέγραψε πολύ αποτελεσματικά ο Althousser, όταν ισχυρίστηκε ότι η επιστημονική πρακτική αποτελεί μορφή παραγωγής, την ονόμασε θεωρητική παραγωγή.
- Η θεωρητική παραγωγή χρησιμοποιεί γενικότητες (δηλαδή έννοιες, ή δομές εννοιών)
 - ως πρώτη ύλη, δηλαδή ως πληροφορίες (γενικότητες I),
 - ως θεωρητικά εργαλεία (γενικότητες II)
 - Και παράγει προϊόντα (γενικότητες III).
- Πρέπει εδώ να παρατηρήσουμε ότι οι γενικότητες I,II και III δεν διαφέρουν ως προς το είδος, δεν είναι δηλαδή διαφορετικό αφού είναι όλες έννοιες ή συμπλέγματα εννοιών, αλλά ως προς τη χρήση. Οι γενικότητες I χρησιμεύουν ως πρώτη ύλη, οι γενικότητες II ως εργαλεία, ενώ οι γενικότητες III ως προϊόντα. Είναι επίσης φανερό ότι σε κάποια άλλη χρονική στιγμή οι γενικότητες που σήμερα χρησιμοποιούνται ως εργαλεία (γενικότητες II) θα ήταν προϊόντα (γενικότητες III).

7.3.2 Τα θεωρητικά εργαλεία στις κοινωνικές επιστήμες

- Στην επιστήμη, τα θεωρητικά εργαλεία, δηλαδή οι έννοιες, οι θεωρίες και οι μέθοδοι έχουν ιδιαίτερη σημασία για την επιλογή την κωδικοποίηση και την επεξεργασία των ενδείξεων.
- Χωρίς τις κατάλληλες έννοιες τόσο η επιστημονική παρατήρηση όσο και η επιστημονική ανάλυση καθίστανται προβληματικές.
- Πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι οι έννοιες δεν χρησιμοποιούνται αποκλειστικά στο πλαίσιο της θεωρίας που τα δημιούργησε. Κάποιες έννοιες είναι δυνατόν να τις μοιράζονται περισσότερες από μια θεωρίες και συχνά χρησιμοποιούνται σε διαφορετικά θεωρητικά πλαίσια.
- Στις κοινωνικές επιστήμες ένα μεγάλο μέρος των ενδείξεων που αντλούνται από την εμπειρία έχει τη μορφή εκφράσεων. Αυτό δημιουργεί ορισμένες φορές μια σύγχυση για το πότε μια έννοια χρησιμεύει ως εργαλείο και πότε ως πρώτη ύλη

7.4 Η θεωρία της γνώσης ως ειδική κοινωνική θεωρία

- ❑ Οι κοινωνικές επιστήμες αντιμετωπίζουν τα φαινόμενα που σχετίζονται με την ανθρώπινη επικοινωνία και την παραγωγή και διαχείριση της γνώσης και της πληροφορίας ως κοινωνικά φαινόμενα.
- ❑ Καθιστούν επομένως την θεωρία της γνώσης ειδική θεωρία των κοινωνικών επιστημών. Υπάρχει επομένως ορισμένες φορές κάποια δυσκολία διάκρισης των στοιχείων της θεωρίας της γνώσης από τη θεωρία του αντικειμένου στις κοινωνικές επιστήμες. Η ιδιαιτερότητα αυτή έχει καμιά φορά επίπτωση στην επιστημολογία που υιοθετούν οι κοινωνικές επιστήμες.
- ❑ Η θεωρία της γνώσης είναι αυτή που αντιμετωπίζει τη διάκριση μεταξύ σκέψης και πραγματικότητας όπως διατυπώθηκε από τον Καρτέσιο, δηλαδή της σχέσης θεωρία/εμπειρία.

7.5 Η θεωρητική παραγωγή ως κοινωνικό φαινόμενο

- Η θεωρία είναι μια κοινωνική κατασκευή και επομένως η επιστημολογία, η οποία αντιμετωπίζει το πρόβλημα της θεωρητικής παραγωγής, πρέπει αναγκαστικά να εστιάσει και στην ιδιαίτερη κοινωνική συμπεριφορά που τη συγκροτεί.
- Το γεγονός αυτό προϋποθέτει τον ορισμό των φορέων και των μορφών της δράσης καθώς και των δομών και των σχέσεων που καθιστούν την θεωρητική παραγωγή δυνατή.
- Το πρόβλημα της παραγωγής της γνώσης πρέπει να αντιμετωπιστεί επομένως ως κοινωνικό φαινόμενο.
- Όλες οι κοινωνικές θεωρίες δεν αναφέρονται επομένως μόνο σε μια οντολογία αλλά ταυτόχρονα και σε μια θεωρία της γνώσης, η οποία σχετίζεται στενά με την οντολογία που υιοθετούν.
- Επομένως οι κοινωνικές θεωρίες μπορούν να ταξινομηθούν με βάση τον δυϊσμό νόημα/πραγματικότητα όπως ακριβώς και με τον οντολογικό δυϊσμό άτομο/κοινωνία ή δράση/δομή.